

Stedebouw en architectuur in Amsterdamse Ring '20-'40

In hoofdzaak bestaat de Ring 20 – 40 in Amsterdam uit twee delen: het plan Zuid en het Plan West. Het Plan Zuid is gelegen ten zuiden van het Amstelkanaal en het Noorder Amstelkanaal en het Plan West is het gebied tussen de Schinkelkade, Kostverlorenvaart, Jan van Galenstraat, Orteliuskade en Westlandgracht. Het stedebouwkundig Plan Zuid is door Berlage ontworpen in 1905. Er was nog geen rekening gehouden met de Woningwet van 1905. Een herzien plan werd in 1917 goedgekeurd.

Op initiatief van de bouwer *Van der Schaar* is het Plan West ontstaan met dien verstande dat de meest essentiële delen daarvan - zoals het Hoofddorpplein en het Mercatorplein - van Berlage zijn.

Hoewel het Plan Zuid internationale bekendheid kreeg toont het Plan West niet minder boeiende stadsbeelden. Terecht heeft de *Commissie Dooijes* in haar - helaas nooit gepubliceerde - inventarisatie vele monumentwaardige panden in en vele stedebouwkundige kwaliteiten van Plan West vastgelegd.

Beide plannen worden gekenmerkt door een boeiende samenhang tussen stedebouw en architectuur. Langs de wegen staan indrukwekkende straatwanden met hun ritmische gevels en hun boeiende bouwmassa's op markante punten. Misschien is het achteraf gezien een gelukkige omstandigheid geweest dat het plan Berlage pas in 1917 ten uitvoer kwam. Toen immers heeft een grote groep zeer bekwame architecten vorm kunnen geven aan de stedebouwkundige plannen van Berlage.

Architectuur

De invloed van de Amsterdamse School was er de oorzaak van dat Amsterdam het *Mekka* van de architectuur werd. Is het huidige Amsterdam terecht trots op zijn grachten-gordel en zijn monumenten van de oude binnenstad, dan legt ook dit Mekka aan Amsterdam verplichtingen op voor een verantwoord beheer van dat unieke stedebouwkundige en architectonische bezit. Over dit Mekka - als een belangrijk oord voor architecten en toeristen - mag niet worden gemekkerd als het gaat om de thans noodzakelijke vernieuwingen. Amsterdam zal er wél de nodige zorg voor moeten dragen dat het karakter van de Ring 20-40 niet wordt aangetast. Dus geen vervanging van houten kozijnen met kalven en roedenindelingen met hun duidelijke plastische werking door vlakke kunststofkozijnen. Geen slechting

van bouwmassa's die zo bepalend zijn voor het stadsbeeld. Geen torens slopen zoals reeds is gebeurd op het *Hoofddorpplein* en het *Mercatorplein*.

Het behoeden van die markante straatwanden vraagt naar een liefdevolle zorg bij de stadsvernieuwing. *Elie Wiesel* heeft er al op gewezen dat niet de haat maar de onverschilligheid het tegenovergestelde is van de liefde. Het gebrek aan aandacht en modieuze ingrepen zijn architecten onwaardig bij hun ijdel streven naar vernieuwing. In de oude stad zijn reeds te veel trieste voorbeelden van onverschilligheid tegenover de wetten van de architectuur. Van zulk een liefdeloosheid getuigen de invullingen van de Bethaniënstraat en de Koestraat van *Theo Bosch* en *Ir A. Trouerbach*. Ook in de Ring 20-40 zijn tekenen van onverschilligheid zichtbaar. Van twee eendere blokken van *Van der Meij* aan de Admiralen-gracht werd in één de sterk plastische werking van de houten kozijnen

Koestraat 24 t/m 30 (architect Theo Bosch). Liefdeloze onverschilligheid. Is dat stadsherstel? (H.K.)

Koestraat 15A (architect ir. A. Trouerbach). Even liefdeloos (H.K.)

kapot gemaakt door vlakke kunststof kozijnen. Niet minder beschamend was het resultaat van een door het Woningbedrijf Amsterdam uitgeschreven meervoudige opdracht aan acht architecten, die onder het motto 'niet aangepast inpassen' er voortreffelijk in slaagden de typisch verticale architectuur van de belendingen te ontkennen door een overmaat van horizontale balcon, galerijen en raamgroepen en dat alles nog met opvallend lelijke bouwmassa's (Heemschut 2-1991).

Kan de Ring 20-40 wel moderne architectuur verdragen? Reeds op historische gronden moet die vraag bevestigend worden beantwoord. Berlage beoogde tussen de Lekstraat en de President Kennedylaan een 'tuinstad voor arbeiders' te bouwen, maar in de jaren '30 ontstond daar een even naargeestige verkaveling als eentonige bebouwing met als werkelijk enig lichtpunt de Atelierwoningen van *Zanstra* cs. Ook werden door *Van Tyen*, *Stam* en *Beese* in 1937 vijf duidelijk geparcelleerde herenhuizen aan de Antonie van Dyckstraat gebouwd. Omdat die architecten wisten, dat de functie - hoe belangrijk ook - een droom is zonder visie hebben zij een nieuwe wooncultuur zichtbaar gemaakt als een witte bloem in een woud van brave woningen met een keurige schortjesarchi-

Vijf herenhuizen van de architecten Van Tijen, Stam en Beese. Een witte bloem in een woud van schortjesarchitectuur (H.K.)

tectuur. Van Tijen, Stam en Beese hebben het spel van de onbevengene fantasie gespeeld omdat zij beseften dat het monumentale karakter van Plan Zuid vroeg om de verbeeldingskracht van nieuwe vormen. Zo kan de zeer belangrijke woonfunctie van de gehele Ring 20-40 bewaard blijven en door een verantwoorde renovatie zelfs nog versterkt worden.

Stedebouw

De samenhang tussen stedebouw en architectuur wordt in de Ring 20-40 sterk ervaren. De voor Nederlands begrippen breed-aangelegde lanen en straten zijn aan beide zijden begrensd door huizenblokken, terwijl op markante plaatsen in het stedebouwkundige plan boeiende en

plastische bouwmassa's of torens staan. Door deze duidelijke herkenningpunten worden de vertrouwelijkheid en de bewoonbaarheid van deze stadsdelen bevorderd. Dat wordt nog extra versterkt doordat Berlage de monumentaliteit van de boulevards en de brede

straten afwisselde met de intimiteit van vele pleintjes zoals het Merwedeplein, het Raphaëlplein, het Paramariboplein en het Columbusplein.

Van de Dienst Ruimtelijke Ordening, maar ook van het Woningbedrijf Amsterdam, mag verwacht worden dat er ontzag wordt getoond voor de open ruimten en groenstroken in de Ring 20-40. De plaatsing van het stadsdeelkantoor Zuid in een groenstrook van de Kennedylaan is verwerpelijk. Was het Weeshuis aan de Wielingenstraat niet een betere plek geweest? Die vraag klempt te meer omdat in de raadszaal van Zuid een prachtige tekening van Berlage hangt, waaruit blijkt hoe voortreffelijk architect *Friedhoff* zijn gebouw heeft georiënteerd op de oor-

spronkelijk groene ruimte vóór het Weeshuis! Nu dreigt er een keurig, maar lelijk blok te komen.

Op de Dienst Ruimtelijke Ordening rust de zware taak om het stedebouwkundig plan van Berlage goed te beheren. Straatprofielen, walkanten, groenstroken en bouwmassa's behoeven bij de renovaties de grootste zorg. Daartoe rijst de vraag of de gemeente Amsterdam in het bijzonder ten aanzien van het Plan Zuid een stadsbeschermingsprocedure kan beginnen. Weliswaar is het aanwijzen van een beschermd stadsgezicht voorbehouden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, maar zoals naast een Rijkslijst ook een gemeentelijke monumentenlijst bestaat zou een voorlopige bescherming van het Plan Zuid zinvol zijn.

Zoals de architectuur-historicus een belangrijke bijdrage kan leveren aan de monumentenzorgers zo zou een stedebouw-historicus dat kunnen geven aan de Dienst Ruimtelijke Ordening ten aanzien van de morfologie van de stedebouw. Want van *Schopenhauer* is de uitspraak: 'Jedes Werk hat seinen Ursprung in einem einigen glücklichen Einfall' □

H. Knijtzjer BNA
Amsterdam 17-7-91